

Bir büyüme modelinin sonu

Öner Günçavdı,
İTÜ İşletme Fakültesi

Cuma günü açıklanan işgücü istatistikleri Türkiye ekonomisinin son yıllarda maruz kaldığı en önemli sorunlardan birini gözler önüne sermiştir. Açıklanan işgücü istatistikleri tarım dışı işsizliğin % 15,7 mertebelerine ulaştığını gösterirken, ekonominin istihdam yaratma kapasitesindeki azalma da dikkat çekicidir. Geçen sene % 47,5 olan istihdam oranı, bu sene 1,6 puanlık bir azalma ile % 45,9'a ulaşmıştır. Bu, bir yıllık süre zarfında ekonominin istihdam kapasitesindeki bir azalmanın göstergesidir. 15-24 yaş işgücü arasındaki işsizlik olarak tanımlanan genç işsizliği ise, son bir yılda 3 puanlık bir artış göstererek, % 25,3 seviyesine ulaşmıştır. Öte yandan, ne eğitimde, ne de işgücü arzı içinde yer almayan gençlerin oranı ise, aynı süre zarfında 1,3 puanlık artış göstererek % 26 olarak gerçekleşmiştir. Bu, işsizliğin ağırlıklı olarak genç nüfus arasında yaygınlaştığının bir göstergesidir.

Öte yandan istihdam oranında da düşüş yaşanmıştır. 2018'de % 53,7 olan işgücüne katılım oranında 0,7 puanlık bir azalma yaşanarak, 2019 yılında %53'e erişilmiştir. Cuma günü açıklanan işgücü istatistikleri umudunu yitirip, iş aramayı bırakanlarda da ciddi bir artışların yaşandığını göstermektedir. Örneğin 183 bin kişi salt iş bulma ümitlerini yitirdikleri için, 356 bin kişi emekliye ayrılmalarından dolayı, 632 bin kişi ise sadece ev kadını olmayı tercih etmelerinden dolayı işgücüne katılmaktan vazgeçmişler.

Bir diğer dikkat çekici gelişme ise, işsiz kalma sürelerinde yaşanan gelişmelerdir. 2018 yılı Ekim ayında, **bir yıldan daha az süreyle işsiz kalanların** oranı % 77,8 iken, aynı oran 2019'da % 73,8'e düşmüştür. Diğer bir deyişle, kısa süreli işsiz kalanların oranında azalma yaşanmıştır. Ancak **bir yıl ve daha fazla işsiz kalanların** oranı ise % 22,2'den % 26,2'ye çıktığı anlaşılmaktadır. Yani ekonomide uzun süreli işsiz kalma riski ciddi bir şekilde artmıştır.

İşgücü piyasasına yönelik ortaya çıkan bu veriler içinde bulunduğumuz **ekonomik krizin** en önemli göstergelerindedir. Ancak işgücü piyasalarındaki bu olumsuzlukları sadece ekonomik krize bağlamak ve hükümetin daha iyi **kriz yönetimi** politikaları uygulamasıyla bunların halledilebileceğine inanmak çok da doğru değildir. Sorun **konjonktürel** olduğu kadar, aynı zamanda **yapısal** bir problemdir ve ülkenin 17 yıldır tercih ettiği büyüme modeliyle ilgisi vardır.

Sanayileşmesini tamamlayamamış bir ülke olarak Türkiye, son 17 yıldır **sanayisizleşerek** büyümeyi tercih etmiştir. Özellikle uygulanan büyüme modelinin **dış finansmana** ve **iç talebe** olan aşırı bağımlılığı, içinde bulunduğumuz dönemde eskiden olduğu gibi başarılı bir şekilde uygulanabilirliğini tehlikeye sokmaktadır.

Sanayisizleşme

Basit bir şekilde ifade edilirse, sanayisizleşme üretimde ve istihdamda imalat sektörünü payının azalması, yerine hizmet, inşaat ve bankacık gibi sektörlerin paylarının artması şeklinde ifade edilebilir. Aslında kalkınma sürecinde beklenen bir sonuç olan sanayisizleşme, bugün gelişmiş birçok ekonomide görülen, beklenen bir eğilimdir. Zira sanayileşmesini tamamlamış olan bu ülkelerde, genellikle kişi başı milli gelirleri 15-20 bin dolara ulaştığında sanayisizleşme sürecinin başladığı

görülmüştür. Ancak sorun daha sanayileşmesini tamamlamadan Türkiye gibi gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde de benzer bir sürecin görülebilmesidir.

Gelişmekte olan ülkelerde görülen sanayisizleşmenin birkaç nedeni var. Bunlardan ilki küreselleşme, bir diğeri ise teknolojiye görülen gelişmelerdir. Globalleşme ülkelerin uluslararası piyasalarda rekabet kısıtı altına girmelerine ve özellikle bu rekabet sebebiyle, dış rekabete açık sektörlerin hareket alanlarının kısıtlanmasına yol açmıştır. Dış rekabetin kontrolü altına giren bu sektörlerde, kamu otoritelerinin ülkeye özgü ihtiyaçlar doğrultusunda, bağımsız bir şekilde izleyebilecekleri **talep politikalarının** sonuçları, genellikle cari açık üzerinde ortaya çıkmaktadır. Yurtiçinde arttırılacak talep, cari açığın ve beraberinde döviz talebinin artmasına neden olmaktadır. Kısa dönemde böyle bir talep artışının ekonomide üretim artışı yerine doğrudan ithalatta artışına yol açması muhtemeldir. Özellikle talep politikasına uygun bir kur politikasının uygulanmadığı bir durumda, bozulan nisbi fiyatlar yerel üretimin pahalılaştığı, ithalatın ise ucuzladığı bir durum oluşturacaktır. İthalatın yapılabilmesine olanak sağlayacak dövizin bol olduğu böyle durumlarda, talep edilecek malları yurtiçinde üretmek yerine, ithal etmek sanayici açısından tercih edilen bir durum olacaktır. İşte bu, sanayisizleşme yönünde motivasyonu yaratan önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır.

Diğer bir neden ise, teknolojik gelişme hızının bugüne kadar görülmemiş düzeylere çıkması ve bunun sağladığı emek tasarrufuyla, üretimde büyük rekabet avantajlarının elde edilebilmesidir. Özellikle üretimin otomasyonu ve **Endüstri 5.0'**a yönelik sanayide görülen modernizasyon gayretleri bir yandan üretkenliği arttırırken, öte yandan işletmelerin emekten tasarruf etmelerine imkân sağlamaktadır.

Globalleşme ve teknolojik gelişmelerin emek talebi üzerine yaptıkları bu olumsuz etkiler gelişmekte olan ülkelerde ciddi işsizlik tehlikesi yaratmaktadır. Özellikle tarım sektöründeki yapısal dönüşümünü tamamlayamamış bir ekonomide, tarımdan kopan emeğe imalat sektöründe istihdam edebilmek imkânsız hale gelmektedir.

Geniş halk kitlelerinin ekonomik talepleri arasında sıkışmış siyasetçiler, işsizlik ve istihdama yönelik sorunları çözebilmek için bu aşamada sektörel tercihlerini ve büyüme modellerini gözden geçirmek zorunda kalmışlardır.

Uluslararası rekabete maruz kalmayan, büyük ölçüde hükümetlerin kontrolü altında uygulanabilecek bir talep politikası ile kolayca yönlendirilebilecek sektörel tercihlerin cazibesi artmaktadır. Tercih edilen bu sektörler **inşaat, ticaret, hizmetler** ve **bankacılık** gibi, büyük ölçüde uluslararası rekabete doğrudan maruz kalmayan sektörlerdir. Dahası kamunun kontrolünde oluşturulacak talep politikaları ile arzın kolayca yönlendirilebilmektedir bu sektörlerde.

Fakat yapılan bu sektörel tercihin bir sorunu, oluşturulacak olan talep artışlarının finansmanı sorunudur. Türkiye gibi birçok gelişmekte olan ülke, 2000'li yıllarda bu finansmanı uluslararası mali piyasalardan kolayca sağlayabilmişlerdir. 1980'lerden beri uygulanan birtakım piyasaları oluşturmaya yönelik yapısal reformlar gelişmekte olan ülkelerin kurumsal yapılarında ciddi dönüşümlere yol açmış ve günümüzde ortaya çıkan bu finansman bolluğundan kolayca yararlanabilecek bir yapıya dönüşebilmelerine imkân sağlamıştır. Uluslararası piyasalardaki finansman bolluğu devam ettiği müddetçe, yapılan bu tarz sektörel tercihlerin ve büyüme modelinin sürdürülebilmesi mümkün olmuştur.

Sanayisizleşmeyi doğuran bu büyüme modelinin artık sonuna gelinmiştir. Zira 2013'den itibaren uluslararası mali piyasalarda tersine dönen rüzgâr, yapılan sektörel tercihlerin finansmanını zora sokmuştur. Dahası Türkiye özelinde artan jeopolitik ve siyasi riskler uluslararası yatırımcıların Türkiye'ye yönelik risk iştahında azalmalara yol açmaya başlamıştır. Bunların neticesinde azalan

sermaye girişleri inşaat ve hizmetler gibi sektörlerdeki talep canlılığını destekleyecek finansman imkânlarında da azalmaya neden olmuş ve bu sektörlerin istihdam yaratabilme kabiliyetlerinde düşmeye yol açmıştır.

Cuma günü yayımlanan işgücü istatistiklerine dayanarak çizilen Şekil 1 bu gerçeği tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Şekil 1’de istihdamın dört sektör arasındaki dağılımı gösterilmekte ve hizmet sektörünün en fazla istihdam sağlayan sektör olduğu görülmektedir. Özellikle 2014 sonrasında aşamalı bir şekilde hizmetlerin sağladığı istihdam imkânlarında sürekli bir artışın varlığı gözlerden kaçırılmamalıdır. Ancak 2019 yılı bağlarında bu artış durmuş ve hizmetler sektöründe ekonominin ihtiyaç duyduğu istihdam artışları sağlanamamıştır.

Sanayinin istihdam kapasitesinde önemli bir değişme yaşanmazken, tarım sektöründe yavaş da olsa sürekli bir azalma azalma yönündeki bir eğilim dikkat çekmektedir.

17 yıllık AKP iktidarı ile özdeşleşmiş olan inşaat sektörünün istihdam yaratma kabiliyetinin 2010’dan 2018’in başlarına kadar çok fazla değişkenlik göstermediği görülmektedir. Ancak 2018 yılından başlayarak inşaat sektöründe oluşturulan istihdamın gözle görülür bir şekilde azalmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Dışarıdan sermaye girişleri ve neticesinde oluşacak yurtiçi kredi imkânlarındaki azalma bu sektörlerle yönelik talep artışlarının yaşanmasının önüne geçerek, istihdam yaratma kabiliyetlerini de sınırlamaktadır. Ekonominin dış kaynağa bağımlılığının arttığı bu 17 yıllık AKP döneminde, kendi kaynaklarını yaratma kabiliyeti çok daha yüksek olan sanayinin sağlayabileceği istihdam imkânlarından çok fazla yararlanılmadığı görülmektedir.

Bugün işgücü piyasalarına yönelik yaşadığımız sorunların önemli bir bölümü dış kaynağa bağımlı, iç talep çekişli büyüme modelinin sonuna gelmesi nedeniyle yaşanmaktadır. Bugün maruz kaldığımız ekonomik problemleri çözebilmek, 17 yıldır izlenen büyüme modeli ve sektörel tercihleri ne pahasına olursa olsun sürdürmeye çalışmakla mümkün olmayacaktır. Ülke ekonomisinin yarım bırakılan **sanayileşmenin** sağlayacağı imkânlara ihtiyacı vardır.

Elbette sanayileşmenin ihtiyaç duyacağı **kurumsal yapıların** oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Daha uzun soluklu, **kurumları** ve **kurumsal kararları** öne çıkartan ekonomi ve siyasi yönetime ihtiyaç vardır.

Sadece belli kesimlere gelir transfer yapmaya yarayan bir **piyasa** anlayışı bırakılarak, bunu ekonomideki kaynakları etkin ve verimli kullanımını sağlayacak bir araç olarak gören bir anlayışa ihtiyaç vardır.

Günümüz sanayileşmesinin temel dinamiklerinden biri olan bireysel yaratıcılıkları öne çıkartan **özgür bir ortama** ihtiyaç vardır.

Nihayetinde insanların yaratıcılıklarının besleyen özgür ortamın güvencesi olacak, adil işleyen bir **hukuk sistemine** ihtiyaç vardır.

